UNIVERSITY OF AMSTERDAM

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Rechtssociologie

De kracht van empirie: van regeldruk tot ruis

de Winter, P.; Olthuis, E.

Publication date
2024
Document Version
Final published version
Published in
Ars Aequi KwartaalSignaal

Link to publication

Citation for published version (APA):
de Winter, P., & Olthuis, E. (2024). Rechtssociologie: De kracht van empirie: van regeldruk tot ruis. *Ars Aequi KwartaalSignaal*, *173*, 10271-10273. https://arsaequi.nl/product/kwartaalsignaal-173-rechtssociologie/

General rights
It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations
If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: https://uba.uva.nl/en/contact, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (https://dare.uva.nl)

Download date:13 Nov 2026

RECHTSSOCIOLOGIE

AAK202410271

Paulien de Winter & Elke Olthuis

De kracht van empirie: van regeldruk tot ruis

In dit *KwartaalSignaal* bespreken we twee proefschriften, een oratie en drie boeken die niet alleen een hoop empirische inzichten opleveren voor juristen, maar ook voor rechtssociologen. De proefschriften gaan over ervaren procedurele legitimiteit in het Nederlandse asielproces en de wijze waarop burgers regeldruk ervaren en hoe dit samenhangt met nalevingsbereidheid en verwerkingsvoorkeuren. De oratie introduceert het begrip bestuurlijke blindheid en laat zien dat de overheid een beter beeld van 'de burger' kan krijgen door gebruik te maken van verschillende perspectieven. De besproken boeken zijn *Recht in het echt*, *Empirisch onderbouwde wetgeving* en *Tussen Wet en Wetenschap*, met als overkoepelend thema empirische inzichten (voor juristen).

We beginnen zoals altijd met de proefschriften. In juni promoveerde Martijn Tubbergen aan de universiteit van Maastricht. In de dissertatie *Leuker kunnen we het niet maken, wel duidelijker* onderzoekt Tubbergen hoe asielzoekers het asielproces beleven en in hoeverre dit invloed heeft op de mate waarin zij na een afwijzing bereid zijn om terug te keren naar het land van herkomst. Zij heeft dit onderzocht door middel van 'multimethodisch' onderzoek: Tubbergen interviewde asielzoekers (39), regievoerders van de Dienst Terugkeer en Vertrek (11), en ngo's en advocaten (11), deed een documentanalyse, en heeft een enquête uitgezet onder asielzoekers. Legitimiteit is essentieel, zo betoogt Tubbergen, voor een wet om effectief te zijn. Deze legitimiteit is voor een belangrijk deel gebaseerd op sociologische en psychologische normatieve aspecten, die Tubbergen definieert als overtuigingen en attitudes. Tubbergen heeft ervaren procedurele legitimiteit gemeten door het begrip op te splitsen in twee kernconcepten: kwaliteit van de besluitvorming en kwaliteit van de bejegening. De meest opvallende conclusie van het onderzoek is dat er aanwijzingen zijn voor een verband tussen de ervaren procedurele en institutionele legitimiteit en de gevoelde persoonlijke verplichting tot naleving van een negatief asielbesluit en mogelijk, meer indirect, de terugkeerintentie. Een ander interessant resultaat van de studie is dat niet alleen de duur van de procedure, maar ook het onwetend zijn hierover grote impact heeft. Volgens Tubbergen kunnen haar resultaten helpen om zowel menselijker als effectiever te werk te gaan. Want, zo stelt Tubbergen, alhoewel het asielproces niet leuker zal worden, omdat dit inherent is aan het asielproces, kan het wel duidelijker en op een bepaalde manier ook draaglijker, door meer aandacht voor de asielzoeker als mens in het asielproces te hebben.

In september promoveerde Ritsart Plantenga aan de Universiteit Leiden op het proefschrift *Omgang met regels*. Hij onderzocht de wijze waarop normadressaten regeldruk ervaren en hoe dit samenhangt met nalevingsbereidheid en verwerkingsvoorkeuren. Plantenga ziet regeldruk als een psychologisch verschijnsel. In zijn proefschrift definieert hij regeldruk als de weerstand die onnodig wordt opgeroepen door een interventie in gedrag die instrumentele en sociaal-emotionele belangen bedreigt. Bij de verwerkingsvoorkeur gaat het om de wijze van interpretatie van regels (en daarmee regeldruk). Deze kan gebaseerd zijn op ervaringen (de ervaringsgerichte verwerkingsvoorkeur) of op rationaliteit (de rationele verwerkingsvoorkeur). Het tweede hoofdstuk ('de twee gezichten van regeldruk') kan gezien worden als het theoretisch kader waarin hij onder meer ingaat op distributieve en procedurele rechtvaardigheid, emoties bij rechtvaardigheidsoordelen en dual-process-theorieën (denk hierbij aan Systeem I- en Systeem II-denken van Kahneman). Het derde hoofdstuk biedt achtergrond en context. In dit hoofdstuk gaat Plantenga namelijk in op de aandacht die de overheid heeft voor regeldruk. Hij staat onder andere stil bij het WRR-rapport *Weten is nog geen doen*. In de daaropvolgende hoofdstukken bespreekt Plantenga steeds een van de vier deelonderzoeken, waarbij in elk hoofdstuk uitgebreid de methoden en de stappen in de analyse worden weergegeven. De eerste studie is een trendonderzoek (discoursanalyse) naar regeldruk in de literatuur. De tweede studie is een enquête onder studenten naar ervaren regeldruk en de nalevingsbereidheid. Het onderzoek vindt, niet geheel onverwachts, dat rationele mensen vooral instrumentele belangen koesteren en ervaringsgerichte mensen meer waarde hechten aan sociaal-emotionele belangen. Het derde onderzoek is een experiment (feitelijk ook een enquête maar dan met vignetten) onder studenten waarbij Plantenga onderzoekt wat de invloed is van de verwerkingsvoorkeur op nalevingsbereidheid. Een bevinding is dat mensen die regeldruk ervaren, minder bereid zijn om deze regels na te leven. Het laatste deelonderzoek is een enquête naar de effecten van de verwerkingsvoorkeur op de motieven voor het maken van een rechtvaardige verdeling. Plantenga vindt twee routes die mensen volgen om te beslissen of zij de regel zullen naleven. De directe route wordt voornamelijk gevolgd door mensen met een rationele verwerkingsvoorkeur, waarbij de informatie over instrumentele en sociaal-emotionele belangen direct van invloed is op hun bereidheid om een regel na te leven. De indirecte route wordt voornamelijk gevolgd door mensen met een ervaringsgerichte verwerkingsvoorkeur, waarbij de beleving van regeldruk het effect medieert van onrechtvaardigheidsinformatie op nalevingsbereidheid. 'Het ziet ernaar uit dat emoties ten gevolge van ervaringen uit het verleden het positieve effect van een rechtvaardige en respectvolle behandeling kan ondermijnen.'

Sofia Ranchordás sprak ter aanvaarding van het ambt van hoogleraar bestuursrecht aan de Universiteit van Tilburg haar oratie *Staat der blinden, staat der zienden: over bestuurlijke blindheid* uit. Ook voor rechtssociologen is deze oratie interessant, omdat deze de relatie tussen overheid en burger centraal stelt en daarbij stelt dat het 'recht in het echt' niet werkt. Dit komt volgens Ranchordás

© Ars Aequi. Verspreiding zonder toestemming van de uitgeverij is niet toegestaan.
Zie arsaequi.nl/open-access.

doordat de overheid blind is voor burgers die niet voldoen aan het beeld van de 'gemiddelde of ideale burger' (ook wel bekend als Jan Modaal in Nederland, Otto Normalverbraucher in Duitsland, John Smith in het Verenigd Koninkrijk, Jean Dupont in Frankrijk, Sven Svensson in Zweden en Mario Rossi in Italië). De overheid is te veel gericht op 'normale mensen'. Door de zogenaamde bestuurlijke blindheid heeft de overheid maar een beperkt beeld van haar burgers. Ranchordás beschrijft een paradox met aan de ene kant onderregulering en aan de andere kant hyperregulering. Bij onderregulering vallen bepaalde burgers buiten het gezichtsveld van de overheid, ze zijn onzichtbaar. Een wel heel letterlijk voorbeeld hierbij is dat biometrische systemen vaak slecht presteren bij de gezichtsherkenning van vrouwen. Bij hyperregulering bestraft de overheid burgers die buiten de standaardnormen vallen, deze burgers worden benaderd vanuit verdenkingen en wantrouwen. Als voorbeeld noemt Ranchordás de vele alleenstaande moeders die slachtoffer zijn van de toeslagenaffaire en door hun situatie afwijken van Jan Modaal. Als mogelijke oplossingen tegen deze onder- en overregulering gaat Ranchordás in haar oratie in op de focus op maatwerk (particularisme) en het verkrijgen van een beter beeld van 'de burger' door gebruik te maken van verschillende perspectieven.

Ook buiten de aula's van de Nederlandse universiteiten zijn er in het afgelopen kwartaal interessante publicaties voor de rechtssociologisch geïnteresseerde lezers verschenen. We staan stil bij drie nieuwe boeken. Het eerste boek is het boek *Recht in het echt*. Dit boek brengt de sociaalwetenschappelijke bestudering van het recht onder de aandacht van juristen (*in spe*). De centrale vraag van het boek is: Hoe werkt het recht in de praktijk? Een grote verscheidenheid van auteurs geeft een overzicht van empirische inzichten over 'recht in het echt'. Elk hoofdstuk begint met een casus, van de mestfraude tot Rusland in het internationale beklaagdenbankje, gevolgd door een introductie met daarin een vraag die in het hoofdstuk centraal staat. Specifieke (empirische) onderzoeken worden steeds toegelicht in tekstkaders en elk hoofdstuk wordt afgesloten met een conclusie met daarin inzichten voor juristen. Hoewel het boek een flink dikke pil is van ruim 600 pagina's, voelt het door de opzet in delen en de consistentie in de opbouw toch als een handzaam boek waarin de geïnteresseerde lezer kan grasduinen naar 'zowel klassieke als recente sociaalwetenschappelijke theorieën en empirische bevindingen op het gebied van de empirisch-juridische bestudering van het recht'. Het boek bestaat uit zes delen. In het eerste deel wordt stilgestaan bij benaderingen en onderzoeksmethoden bij empirisch onderzoek naar het recht. In deel twee staan burgers en het recht centraal en gaat het bijvoorbeeld over wat burgers weten en vinden van het recht, over toegang tot het recht en ervaren procedurele rechtvaardigheid. In deel drie gaat het over de totstandkoming en effecten van wetten en regels en bestaat uit een hoofdstuk over 'de achterkant van het wetgevingsproces' en een hoofdstuk over de effecten en effectiviteit van wetgeving. In het daaropvolgende deel gaat het over uitvoering, naleving en handhaving van regels. Dit deel gaat zowel over de uitvoering van regels door frontlijnambtenaren, als handhaving en co-regulering. Deel vijf draait om conflictoplossing binnen en buiten de rechtspraak. De hoofdstukken in dit deel gaan bijvoorbeeld over buitengerechtelijke conflictoplossing, denkfouten en onterechte veroordelingen in de rechtspraak en doorwerking van rechterlijke uitspraken. Het boek wordt afgesloten met een gedeelte over 'juristen van de 21e eeuw'. Thema's zijn de veranderende samenleving en de integriteit van juristen. Het boek geeft een mooi overzicht van empirisch-juridisch onderzoek dat wordt uitgevoerd naar verschillende elementen van het recht. Het leert juristen 'wat er zoal komt kijken bij de toepassing van het recht in het echt'.

Het tweede boek heeft de titel *Empirisch onderbouwde wetgeving* en bestaat uit preadviezen waarin twee relevante vragen centraal staan: Aan welke empirische kennis is behoefte? En hoe kan die kennis in het wetgevingsproces worden ingezet? Twee van de drie preadviezen zijn geschreven door empirische onderzoekers. Marijke ter Voert en Bert Niemeijer schrijven in hun preadvies over de empirische onderbouwing van wetgeving en de eisen die dit stelt aan de wetgevingsjurist. Hun standpunt is dat empirische kennis nog weinig wordt gebruikt door wetgevingsjuristen. Zij beschrijven een aantal factoren voor het tekort aan gebruik van empirische kennis. Een belangrijke belemmering is de gebrekkige aansluiting tussen empirische kennis en wetgevingspraktijk. De auteurs noemen als oplossingen onder andere het creëren van nieuwe kennismedewerkers binnen ministeries die vroeg bij het beleids- of wetgevingsproces vanuit empirisch perspectief betrokken worden en het opzetten van kennisfondsen. In het andere preadvies, geschreven door Jessie Pool en Niek Strohmaier, wordt empirisch onderzoek toegepast op een concreet juridisch onderwerp: open normen. De auteurs stellen dat de mate van rechtsonzekerheid en rechtsongelijkheid als gevolg van open normstellingen veelal wordt onderschat door de wetgever. Om die stelling te onderbouwen introduceerden zij het fenomeen 'noise' (hierna: ruis). Ruis betreft ongewenste variabiliteit in oordelen die (nagenoeg) identiek behoren te zijn. De auteurs deden een ruismeting onder curatoren. De belangrijkste observatie is dat de mate van spreiding onder de antwoorden in beide casus enorm is en dus dat er sprake is van aanzienlijke ruis onder curatoren. Pool en Strohmaier hopen dat de bewustwording van ruis zal leiden tot de motivatie om de mate van ruis te reduceren. Want, hoewel ruis een onvermijdelijk gevolg is van menselijke besluitvorming op het moment dat er een beroep moet worden gedaan op het eigen oordeelsvermogen, is het toch aan te raden dat de wetgever probeert ruis zo veel mogelijk te beperken op het moment dat een norm in meer of mindere mate open is geformuleerd.

Het laatste boek dat we in dit *KwartaalSignaal* bespreken is het handboek voor de rechtspsychologie *Tussen Wet en Wetenschap: De psychologie van het recht*. Dit boek is de nieuwe editie van 'Wet en Wetenschap'. De redactie is er wederom in geslaagd om de experts binnen de

© Ars Aequi. Verspreiding zonder toestemming van de uitgeverij is niet toegestaan.
Zie arsaequi.nl/open-access.

Nederlandse en Vlaamse rechtspsychologie een bijdrage te laten leveren. We kunnen in dit *KwartaalSignaal* niet het hele handboek behandelen (het betreft 870 pagina's en 35 hoofdstukken) en bespreken daarom alleen enkele nieuwe hoofdstukken. Allereerst het hoofdstuk 'De waarde van het bewijs' (De Keijser & Van Koppen). De auteurs nemen, misschien niet verrassend voor diegenen die al bekend zijn met hun werk, een uitstapje naar rechterlijke dwalingen om de opstart te maken naar de waarde van bewijs. Nieuw is ook het hoofdstuk 'Slachtofferverklaringen in juridische procedures' (Kunst). De auteur gaat dieper in op de beoordeling van de geloofwaardigheid van slachtofferverklaringen en de juridische beslissingen die hierop gebaseerd worden. Zijn belangrijkste boodschap is dat het wel of niet uiten van emoties en het (on)vermogen om consistente en coherente verklaringen af te leggen niet diagnostisch zijn voor het waarheidsgehalte van deze verklaringen. Een andere mooie toevoeging is het hoofdstuk genaamd 'Het interculturele verhoor' (Van Veldhuizen, De Bruine & Vredeveldt). De auteurs beschrijven dat empirisch onderzoek naar de effecten van cultuur op waarneming en verklaren in een forensische context steeds meer wordt verricht. Ze gaan dieper in op de twee volgens hen meest relevante culturele verschillen; individueel-collectivisme en machtsafstand ('power-distance'). Deze culturele verschillen kunnen de verschillen in het waarnemen en het rapporteren over gebeurtenissen duiden. De auteurs concluderen dat een belangrijke voorwaarde voor wat zij benoemen als 'succesvolle interculturele communicatie' interculturele competentie is. Want als je geen rekening houdt met culturele verschillen, dan is het onmogelijk om mensen met een andere culturele achtergrond goed te verhoren en hun verklaringen goed te beoordelen. In zijn geheel genomen is dit boek een prachtig naslagwerk voor juristen, ook als hoofdstukken niet meteen relevant lijken voor de praktijk. Er zit in elk hoofdstuk nuttige, en soms zelfs fundamentele, kennis die elke jurist tot zich kan en misschien wel tot zich zou moeten nemen.

Kortom, er is weer veel geschreven en gepubliceerd in het rechtssociologische domein. Dit *KwartaalSignaal* laat (wederom) zien welke kracht er zit in empirie. Voor de empirisch wetenschapper, de jurist en de praktijk. Of dat nou gaat om regeldruk, ruis of hoe recht in het echt werkt.

Literatuur

- L. Groen & S.J.M. Reinders, *Empirisch onderbouwde wetgeving*, Den Haag: Boom 2024;
- N. Holvast, W.-J. Kortleven, P. de Winter, N. Doornbos & P. Mascini, *Recht in het echt. Empirische inzichten voor juristen,* Den Haag: Boom 2024;
- J. de Keijser, R. Horselenberg & A Vredeveldt, *Tussen wet en wetenschap: De psychologie van het recht,* Den Haag: Boom 2024;
- R.A. Plantenga, *Omgang met regels* (diss. Leiden), 2024;
- S.H. Ranchordás, *Administrative Blindness: All the Citizens the State Cannot See* (oratie Tilburg), 2024;
- M.C. Tubbergen, *Leuker kunnen we het niet maken, wel duidelijker: een onderzoek naar de ervaren procedurele legitimiteit in het Nederlandse asielproces* (diss. Maastricht), 2024. ◂

© Ars Aequi. Verspreiding zonder toestemming van de uitgeverij is niet toegestaan.
Zie arsaequi.nl/open-access.